

Prof. Dr. Gál István László
tanszékvezető egyetemi tanár, ügyvéd
PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék
www.vedo-ugyved.hu

A büntetőjog szerepe a gazdaságban, avagy megelőzhetők-e a brókerbotrányok büntetőjogi eszközökkel?¹

Földvári József professzor, egykori kedves tanárom, későbbi munkatársam gyakran mondta nekünk előadásokon és a pécsi Büntetőjogi Tanszéken is: „A büntetőjog nem képes arra, hogy társadalmi problémákat oldjon meg. Tovább megyek: a büntetőjog önmagában arra sem alkalmas, hogy a büntetőjogi problémákat megoldja.” A gyakran hangoztatott ultima ratio jellegét a büntetőjog csak akkor teljesíti be, ha – ahogy Szabó András fogalmazott – a „jogrendszer egészének szankciós záróköve” szerepet betölti.² A címben feltett kérdésre a válasz az, hogy természetesen önmagában a büntetőjog nem elégséges sem a brókerbotrányok, sem más súlyos gazdasági bűncselekmények megelőzésére. A hatékony megelőzéshez össze kell hangolni a pénzügytechnikai szabályozóeszközöket, a jegybanki ellenőrzés eszköztárát, az egyéb (büntetőjogon kívüli) jogszabályok által meghatározott szankciókat, de még az aktuális gazdaságpolitikát is a büntetőjoggal. Csak komplex gondolkodással tudunk eredményt elérni abban a tekintetben, hogy a több száz milliárd forint feletti elkövetési értékű bűncselekmények ne fordulhassanak elő Magyarországon.

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

² Szabó András ezt a gondolatot a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban fejtette ki részletesebben: „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése, hogy a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.”

1. Gazdasági rendszer és jogrendszer

A gazdaság és a jogrendszer szorosan kapcsolódik egymáshoz.³ A gazdaság működését különféle szabályok befolyásolják. A gazdaság legfőbb szabályozója hazánkban 1989 óta a piac. Magyarország Alaptörvényének M) cikke kimondja, hogy:

- (1) Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik.
- (2) Magyarország biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit. Magyarország fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben, és védi a fogyasztók jogait.

A társadalomban élő ember cselekedeteit mind (sokféle tartalmú) erkölcsi, (köztük keresztény valláserkölcsi), mind jogi mércével mérhetjük⁴. A piac szereplői is meghatározott viselkedési normák szerint cselekszenek, lépnek kapcsolatba egymással (vagy legalábbis ez lenne a kívánatos), ezek a normák részint a hatékonyságot növelik, részint szociális és egyéb szempontok alapján határolják be a gazdasági szereplők cselekvési szabadságát. A viselkedési normák lehetnek *írott* és *íratlan* szabályok (ez utóbbiak jelentősége adott esetben – fejlett piacgazdasági viszonyok között – igen komoly lehet).

A gazdaság működését, a gazdasági szereplők viselkedését meghatározó írott szabályok csoportosíthatók aszerint, hogy jogszabályi jellegűek-e vagy sem. (Ez utóbbiak például az etikai kódexek.) A gazdaságra vonatkozó jogi rendelkezések megtalálhatók majdnem az összes jogágban: a polgári jogban a szerződések joga, a munkajog egyes jogintézményei, a gazdasági életre vonatkozó közigazgatási jogi normák mind-mind előírnak viselkedési szabályokat. Ha az üzleti élet szereplőinek a többsége betartja ezeket a játékszabályokat, akkor a gazdasági életben nagyfokú jogbiztonság alakul ki, amely végső soron kiszámítható környezeti feltételeket eredményez.

Mindig akadnak azonban olyanok, akik megszegik az íratlan szabályokat (ezek egy része erkölcsi szempontból kifogásolható módon jut kimagasló haszonhoz, de nem tekinthető bűnözőnek), mások megpróbálnak kibújni az írott normák által felállított, jogszabályi kötelezettségek alól, kisebb-nagyobb sikerrel. Ebbe a második csoportba tartozó gazdasági

³Ilyenkapcsolódási-pontpéldául a jog gazdasági elemzésének nevezett elméleti irányzat is. A jog gazdasági elemzése az Amerikai Egyesült Államokból indult el az 1960-as évek elején, majd ezután Európában is elterjedt. Két ága alakult ki, mindkettő a XVIII. századba nyúlik vissza (ekkor vált a közgazdaságtan is önálló tudománnyá). Az egyik áramlat a kifejezettenpiacitevékenységek szabályozójoganyag gazdasági elemzése, tehát azoké a jogszabályoké, amelyek a gazdasági rendszert szabályozzák. Ez az irányzat Adam Smith-től számítható. Ide tartozik a büntetőjog gazdasági elemzése is, melynek mérföldkő jelentőségű állomása volt Gary Becker *Crime and Punishment: An Economic Approach* című, 1968-ban megjelent munkája. A büntetőjog és a közgazdaságtan kapcsolata ma is kétirányú. Egyrészt a büntetőjogi normák (mint a legerősebb jogi tilalmak) hatással vannak a gazdaság életre, másrészt a közgazdaságtan egyes elméleti elemzési módszerei felhasználhatók a büntetőjogban is.

⁴Fenyvesi Csaba: Az erkölcs és a jog viszonya a büntetőjogban. (=Magyar Rendészet, 2003/1-2. szám) 41. oldal

szereplők a szokásos gazdasági kockázaton felül egy újabbal is szembenéznek: a jogi szankció alkalmazásának reális lehetőségében megjelenő kockázattal. Kilépnek a jogos és a jogtalan határterületét képező szürke zónába az extraprofit reményében, és lépteiket néha sajnós a jogi képviselők is figyelik (valamint biztosítják). Az eltökéltebb jogsértők azonban itt nem állnak meg, és a jogtalanság mezejére tévednek. Őket nevezzük deviánsnak. A bűnre való hajlandóság az ember sajátja, mivel „társas viszonyaiban a bűncselekmény az egyik reális, kézenfekvő viselkedési mód. Ha pedig mindehhez hozzátesszük, hogy szinte törvényszerű, hogy az ember szükségletei gyorsabban nőnek, mint kielégítésük eszközei, a bűn kísértése és csapdája szinte állandó kísérőjelensége életünknek. Tudomásul kell vennünk, hogy a bűncselekmény problémamegoldó, szükségletkielégítő viselkedési forma, egyik lehetséges, valóságos változata az ember társadalmi viselkedésének. Eleve ott van tehát életünkben, abba bele van ágyazva, és éppen azért kerülhet jogi tiltás alá, mert eleve létező viselkedési forma.”⁵ „Az antiszociális viselkedés csak akkor válik normális következménnyé, amikor a szegénység és a vele összefüggő hátrányok a társadalom összes tagjai által elfogadott kulturális értékekért folyó versenyben együtt járnak azzal, hogy a kultúra a pénzfelhalmozást tekinti a siker szimbólumának.”⁶

A jogszabályok megszegése esetére a jogalkotó szankciókat helyez kilátásba: a gazdasági életben ilyenek például a versenyjogi vagy az adójogi szankciók. Ha ez sem elegendő, akkor a jogalkotó a végső eszközhöz nyúl: ez már a büntetőjog területe.

Ha egy magatartás olyan fokban veszélyes a társadalomra, hogy a többi jogág által biztosított szankciók nem mutatkoznak elégségesnek, a törvényhozó erre úgy reagál, hogy alkot rá egy tényállást a Büntető törvénykönyvben. Ha valaki olyan magatartást tanúsít az üzleti életben, amely kimeríti a Btk.-ban meghatározott törvényi tényállások valamelyikét, és a büntethetőségének minden egyéb feltétele fennáll, az ún. elévülési időn belül reálisan számolhat azzal, hogy – amennyiben a cselekménye a hatóság tudomására jut – le fogják vele szemben folytatni a büntetőeljárást, amelynek egyik hátrányos következménye majd a jogerős ítélettel kihirdetett szankció végrehajtása lesz.

A gazdasági büntetőjog tehát normál helyzetben csak végső eszköz, miként a büntetőjog is szubszidiárius jellegű jogág, azaz csak akkor alkalmazzuk a gazdaságban, ha a többi jogág szankciói várhatóan nem eredményeznék a kívánt hatást az üzleti élet szereplői viselkedésének a befolyásolásában. A többi jogág szabályozza a gazdaságot, a büntetőjog

⁵Szabó András: Igazságosan vagy okosan? Akadémiai Kiadó Budapest, 1993. 10. oldal

⁶Merton, R. K.: Társadalmi struktúra és anómia. Kriminálpszichológia Szöveggyűjtemény. (Szerk.: Szabó András) Tankönyvkiadó, Bp. 1975. 224. oldal

védi; és míg a többi jogág viselkedési normáinak az a célja, hogy az állampolgárok aszerint tevékenykedjenek az üzleti életben, a büntetőjogban leírtak tanúsításától (azaz a gazdasági bűncselekmények elkövetésétől) mindenkinek tartózkodnia kell. A büntetőjog tehát az utolsó a jogágak között abban az értelemben, hogy csak a legvégső esetben szabad alkalmazni a gazdaságban magatartásbefolyásoló eszközként, ugyanakkor egyben a legerősebb jogág is, hiszen az állampolgárok életébe ez teszi lehetővé a legnagyobb fokú, legdrasztikusabb beavatkozást (gondoljunk csak a szabadságelvonással járó szankciók alkalmazásának a lehetőségére).

2. A gazdasági büntetőjog fogalma

Míndezek után meghatározhatjuk a gazdasági büntetőjog fogalmát.⁷ A gazdasági büntetőjog a büntetőjog egyik részterülete, méghozzá a leginkább elkülönülő szegmense. Azoknak a büntetőjogi és büntetőjogon kívüli jogszabályoknak az összessége, amelyek meghatározzák, hogy a gazdasági rendet (azaz az aktuális, uralkodó gazdasági szisztéma szabályszerű működését) fenyegető cselekmények közül melyek minősülnek bűncselekménynek, ezek elkövetőit hogyan kell felelősségre vonni, és velük szemben milyen szankciókat, miként kell alkalmazni.

A fenti definíció alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- a gazdasági büntetőjog a büntetőjog részterülete, emiatt tágabb értelemben véve magában foglalja a büntető eljárásjogi és a büntetés-végrehatási jogi szabályokat is, amelyek azonban nem mutatnak különösebb eltérést az általános szabályoktól, ezért ezekkel nem foglalkozunk;
- a gazdasági büntetőjog Magyarországon büntetőjogi (primer) és büntetőjogon kívüli (szekunder) jogi normákból épül fel. A primer normák kivétel nélkül mind egy törvényben, a 2012. évi C. törvényben (Büntető törvénykönyv) található. A magyar büntetőjog tehát ilyen értelemben egységes, kodifikált büntetőjog, a bírói jog jogfejlesztő szerepét nem vagy csak nagyon szűk körben ismerjük el. A bírói jog szerepe a büntetőjogban a mi álláspontunk szerint legfeljebb a törvény magyarázata⁸,

⁷ Ld. bővebben: Gál István László: Régi és új kísérletek a gazdasági bűnözés fogalmának meghatározására (=Rendészeti Szemle: Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Szakmai Tudományos Folyóirata (2006-2010) 57:(7-8) pp. 24-38. 2009.)

⁸ Köhalmi László: Az alkotmányos jogállami büntetőeljárás kívánalmai. IN: A demokrácia deficitje avagy a deficit hatalomgyakorlás. Szerk.: Csefkó Ferenc-Horváth Csaba. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar- Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület. Pécs, 2008. 172. oldal. A szerző a bíróságok jogalkotó-jogalakító hatását illetően eltérő álláspontot képvisel.

egyes fogalmak pontosítása lehet, de az analógia tilos, azaz érvényesül a „nullum crimen sine lege” („nincsen bűncselekmény törvény nélkül”) elve: bűncselekmény csak az lehet, amelyet az elkövetése előtt a törvény bűncselekménnyé nyilvánított. A szekunder (nem-büntetőjogi) normáknak főként akkor van szerepe, amikor a primer normák nem tartalmazzák a büntethetőség minden pozitív és negatív feltételét. Ebben az esetben a büntetőjogi norma csak azt a keretet jelöli ki, amelyet a szekunder norma tölt ki konkrét tartalommal. Erre azért van szükség, mert a Büntető törvénykönyv gyakori módosítása nem kívánatos, a büntetőjognak viszonylagos állandóságot kell mutatnia. A szekunder normák viszont dinamikusan módosíthatók.

A példák sorát folytathatnánk egy sor olyan szekunder normával is, mint például a Számviteli törvény, a Csődtörvény, a Versenytörvény stb. (A primer normákat tartalmazó kódex csak a legmagasabb szintű jogforrás, azaz törvény lehet, a szekunder normák ezzel szemben lehetnek különböző szintű rendeletek is, ezeket tehát könnyebben és gyorsabban lehet módosítani.);

- a magyar gazdasági büntetőjog primer, azaz büntetőjogi normái legalább több részre oszthatók: a szűkebb értelemben vett gazdasági bűncselekményeket a Büntető törvénykönyv külön fejezetekbe foglalva tartalmazza. Emellett a tágabb értelemben vett, ún. gazdálkodással összefüggő bűncselekmények körébe ezeken kívül, más fejezetbe sorolt tényállások is tartoznak, így például: a környezetvédelmi bűncselekmények, egyes korrupciós bűncselekmények, a terrorizmus finanszírozása (terrorcselekmény) és néhány vagyoni elleni bűncselekmény (például a gazdálkodás körében elkövetett csalás és sikkasztás⁹).

3. A büntetőjogi szankció visszatartó ereje a gazdasági bűncselekmények tekintetében

A jogkövetkezmény fogalma a büntetőjogban a szankcióval azonosítható. A bűncselekmények szankciókkal fenyegetése és ezek alkalmazása a társadalom érdekeinek a védelmét szolgálja. Hozzá kell járulniuk ahhoz, hogy csökkenjenek a bűnelkövetések. A bűnözés elleni küzdelemben tehát komoly szerepük van a büntetőjogi jogkövetkezményeknek. Ha e szerep nem is elsődleges, de nem kicsinyelhető le; nemcsak a túlértékelésük lenne káros, hanem a semmibevételük is.¹⁰

⁹ Tipikusan ezek szoktak előfordulni az ún. „brókerbotrányok” körében.

¹⁰ Földvári József: Magyar büntetőjog Általános rész Osiris Kiadó Budapest, 2002. 251. oldal

„1992-ben a chicagói Gary S. Becker Nobel-díjat kapott azért a munkásságáért, amelyben kidolgozta a homo oeconomicus racionális cselekvéseit értelmező tanait. Egyebek mellett kifejtette, hogy az ember a rendelkezésére álló szűkös eszközeit ésszerű döntéseivel a legnagyobb szubjektív haszon elérése reményében működteti. Az ugyancsak szubjektív szükségleteit azonban soha sem tudja teljes mértékben kielégíteni, emiatt állandóan alternatív megoldásokat keres és teremt. Emiatt ökonomikusan, célracionálisan cselekszik, a legkisebb költségek árán a legnagyobb hasznot kívánja magának megszerezni.”¹¹ A gazdasági bűncselekmények esetében (amelyek a többi bűncselekmény kategóriával összehasonlítva a legkisebb erkölcsi rosszallást váltják ki az emberekből) a leginkább érvényes az a több szerző által is állított tétel, amely szerint a bűnelkövetők a következő tényezőket mérlegelik: (a szankció szigorá)x(a felelősségre vonás matematikai-statisztikai valószínűsége). Cento Veljanovszki koncepciója szerint „az egyén azért követ el bűncselekményeket, mert ezzel nagyobb tiszta haszonra tud szert tenni, mint bármely más, szóba jöhető, jogszerű tevékenységgel.”¹² Gary Becker szerint ha a bűnözés problémaként jelentkezik, ez azért van, mert a bűnözés kifizetődő (!). A bűnözőket Becker modellje szerint két változó képes elrettenteni: a felderítési mutató és a szankció súlyossága.¹³

„Számptalan vizsgálat igazolta (például Walsh, 1986; vagy Karstedt – Greve, 1996), hogy olyan kisebb súlyú jogsértések esetén, mint a parkolási kihágás, vagy közlekedési szabálysértés, az átlagember (is) szituációs döntéseket hoz (lényegében választ), és ennek alapján szegi meg, vagy tartja be a szabályokat. Mérlegeli a lebukás, a várható büntetés, az ezzel járó hátrányok és a normasértéstől várható pillanatnyi előnyök egymáshoz mért viszonyát. A bűnelkövetésre vonatkozó döntés meghozatala gyakorlatilag ugyanezen modell alapján történik. A „vétek volna kihagyni” kísértéseknek jobban vagy kevésbé állnak ellen az emberek.”¹⁴ (Éppen emiatt a felderített gazdasági bűncselekmények elkövetőit nem „igazi” bűnözőkként, hanem olyan homo oeconomicus-ként kellene kezelnünk, aki kockáztatott és veszített.)

„A jog ugyan nem tekinti bűnözőnek az embereket, de feltételezi, hogy az vezérli őket, hogy mennyi előnnyel, illetve kárral jár, amennyiben megtartják a jog előírásait. Ha egy áru drágul, kevesebbet vásárolunk belőle. Ha egy bűncselekmény elkövetésével elérhető előnyt tekintjük árunak, és ezen áru bűncselekménnyel megszerzése drágul, akkor csökkenni fog

¹¹Korinek László: Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődésében BM Kiadó, Budapest, 2001. 87. oldal

¹²Visegrády Antal: Modern jogbölcséleti irányzatok Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1995. 17. oldal

¹³Ld. Gary Becker: Crime and Punishment: An Economic Approach (=Journal of Political Economy, vol. 78. (March/April 1968.) 169-217. oldal)

¹⁴Korinek László: Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődésében BM Kiadó, Budapest, 2001. 89. oldal

iránta a kereslet, vagyis kevesebbet bűnözünk. A bűnöző, mint minden megfontolt üzletember, akkor vállalkozik szükségletei bűncselekmény útján való kielégítésére, ha feltételezi, hogy az így várható ráfordításait meghaladja vállalkozása nyeresége.”¹⁵ Ahhoz, hogy „ne érje meg” gazdasági bűncselekményt elkövetni, olyan mértékű pénzbüntetést kellene kiszabni, hogy a „művelet” várható értéke negatív legyen. Ez a következőképpen érhető el¹⁶:

Esemény	Nyereség/veszteség	Valószínűség
1. Siker	x	1-p
2. Lebukás	-y	P

Tegyük fel, hogy az első változat (siker) estén az elkövető lebukás nélkül élvezheti a bűncselekmény elkövetéséből nyert extraprofitot. Ekkor a bűncselekmény révén nyert pénz értékének megfelelő „x” haszonhoz jut. Ennek a változatnak a valószínűsége (1-p) a látenciával egyenlő, vagyis azzal a valószínűséggel, hogy az elkövető cselekménye vagy az elkövető személye a hatóság előtt ismeretlen marad. Eszerint a második változat, melynek bekövetkezési valószínűsége p lesz, jelöli azt az esetet, amikor az elkövetőt elkapják, elkobozzák tőle a bűnös eredetű pénzt, és ráadásul pénzbüntetést (-y) szabnak ki rá. A két változat együttes várható értéke tehát $(1-p)*x-p*y$. Ennek a kifejezésnek kell negatívnak lennie. Ezek szerint a kilátásba helyezett pénzbüntetésnek valamivel nagyobb kell lennie, mint $\{(1-p)/p\}*x$. Tehát például a gazdasági bűncselekményeknél általában feltételezhető 90%-os látencia esetét alapul véve $(0,9/0,1)*x$, azaz a bűncselekmény elkövetése révén nyert „haszon” névértékénél több, mint kilencszer nagyobb összegű pénzbüntetést kellene kiszabni. Ezt néha szabadságvesztéssel együtt alkalmazva, és a büntetési gyakorlatnak kellő nyilvánosságot adva megfelelő általános visszatartó erőt (generálpreventív hatást) lehetne gyakorolni a bűnelkövetésekkel szemben. Ha a bűnözők tényleg homo oeconomicus-ként viselkednek, ilyen büntetési gyakorlat mellett reálisan alig kellene számolni gazdasági bűncselekmények elkövetésével. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az árak növekedéséből adódó keresletcsökkenés, azaz a kereslet törvénye elvének megfelelően a várható (valószínűségekkel

¹⁵Sajó András: A büntetés költségzempléletű megközelítése (=Belügyi Szemle 2003. 11-12. szám 39. oldal)

¹⁶Ld. Gál István László: A bűnmegelőzés néhány kérdése a pénzhamisítással kapcsolatban (=Pécsi Határőr Közlemények Pécs, 2003. 157-167. oldal)

súlyozott) büntetés növekedéséből a bűncselekmények számának csökkenése szükségszerűen következik, ez az elrettentés törvénye.¹⁷

A következő modell már bonyolultabb, és több tényezőt vesz figyelembe. Gary Becker egyik, 1968-ban megjelent tanulmánya¹⁸ szerint a bűnöző – mint haszonmaximáló cselekvő – akkor követ el bűncselekményt, ha az abból fakadó várt hasznai meghaladják azokat a veszteségeit, amelyeket a lebukása esetén kellene elszenvednie. Emiatt optimális mértékben fog bűnt elkövetni, mialatt a várható jövedelmei hasznát maximalizálja:

$$\text{Max. } E[U(Y)] = p U(Y - f) + (1 - p) U(Y), \quad (1)$$

ahol

p = a lebukás valószínűsége;

$1 - p$ = a lebukás elkerülésének valószínűsége;

Y = a bűnelkövetésből származó jövedelem;

f = a bírság, vagy a lebukást követő egyéb büntetés (pl. börtön) pénzben kifejezett összege.

A bűnelkövetést minimalizáló politika p és f mértékét választhatja meg $0 < p < 1$ és $f > 0$ mellett. A várható szankció (pf) állandósága mellett Becker kimutatja, hogy a büntetés mértékének és a lebukás valószínűségének hatása a bűnelkövetésre attól függ, hogy milyen a bűnelkövető kockázattal szembeni attitűdje. Ha kockázatkedvelő cselekvőről van szó, akkor a p egy százalékpontos növelése és f csökkentése a bűnelkövetések számának csökkenését vonja maga után. Ezzel szemben, ha kockázatkerülő a bűnelkövető, akkor p -t lehet egy százalékkal csökkenteni és f -et növelni ahhoz, hogy a bűnelkövetések száma csökkenjen. Azaz a bűnelkövetések feltárási valószínűségének növelése hatékonyabb eszköz a bűnelkövetőkkel szemben, ha azok kockázatkedvelők és a büntetés növelése hatékonyabb, ha kockázatkerülők. A gazdasági bűncselekményeket elkövetők nagyobbik része pedig kockázatkedvelő, ez olyan axióma, amelyet nem is kell külön igazolnunk.

Nagyjából ugyanezt fogalmazza meg egy másik amerikai szerző is, amikor a bűncselekmények elkövetésére vonatkozó függvényt leírja¹⁹:

$$(1 - p)U(W_c) - pU(S) > U(W)$$

Vagyis a bűncselekmény elkövetését befolyásoló tényezők a következők: a szankció nagysága (S), a megbüntetés valószínűsége (p), a bűncselekményből származó jövedelem

¹⁷Robert Cooter – Thomas Ulen: Jog és közgazdaságtan Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 2005. 507. oldal

¹⁸Idézi: Semjén András – Szántó Zoltán- Tóth I. János: Adócsalás és adóigazgatás Mikroökonómiai modellek és empirikus elemzések a rejtett gazdaságról MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont Budapest, 2001. 17. oldal

¹⁹Richard B. Freeman: The Economics of Crime Handbook of Labor Economics Volume 3 1999. 3538. oldal

(W_c) és a legális munkából származó jövedelem (W). Ha tehát a bűncselekményből származó jövedelmet és a büntetés nagyságát a megfelelő valószínűségekkel megszorozva kivonjuk egymásból, és a kapott eredmény még mindig nagyobb, mint a legális forrásból nyerhető jövedelem, akkor megéri bűnözni. Ez a modell azért nagyon értékes, mert rámutat arra, nemcsak a büntetés nagysága és a bekövetkezési valószínűség játszik szerepet a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó döntésben, hanem az is, hogy mekkora jövedelemre lehet szert tenni egy adott társadalomban legális munkával.

Ésszerűnek látszik feltételezni, hogy „azok az emberek, akiket szigorú büntetéssel fenyegetnek egy bizonyos viselkedés miatt, nyilván tartózkodni fognak ettől a viselkedéstől. A kérdés tudományos vizsgálata során mégis az derült ki, hogy ennek pont az ellenkezője igaz: éppen az enyhe büntetéssel fenyegetett emberekben fejlődik ki ellenszenv a tiltott viselkedésformával szemben”.²⁰ Ehhez még hozzátehetjük a büntetőjog-tudomány atyjának, Cesare Beccariának azt az 1764-ben papírra vetett véleményét, mely szerint nem a büntetés szigorúságának, hanem az elmaradhatatlanságának van visszatartó ereje. Tegyük hozzá rögtön: ma már az elmaradhatatlanság alatt a büntetés bekövetkezésének matematikai valószínűségét értjük.

Véleményünk szerint a gazdasági bűncselekmények elkövetőire a mainál jóval nagyobb arányban (az esetek döntő többségében, szinte minden esetben) pénzbüntetést, tehát a legenyhébb főbüntetést kellene kiszabni, előtte azonban a törvényben meghatározott nevelésesen alacsony kereteket (a pénzbüntetés elméleti²¹ maximális összege jelenleg 270.000.000 forint) kellene a jogalkotónak megváltoztatnia.

Ismételten utalunk arra, hogy a gazdasági jogban a büntetőjog eszközrendszere csupán ultima ratio, végső eszköz szerepet tölthet be, sőt azt is kijelenthetjük, hogy a gazdasági jogban a büntetőjogi szankciók nagymértékben hatástalanok.²² A gazdasági jog egyébként jellegét tekintve játékszabály-jog, ezért változnak olyan gyakran a tilalmakat reprezentáló gazdasági büntetőjogi szabályok is.

Válságok alatt és után azonban felértékelődik a gazdasági büntetőjog szerepe és súlya. Jelenleg olyan korszakban élünk, amikor a jogi, és ezen belül a büntetőjogi szabályozás szigorítása elengedhetetlenül fontos a gazdasági növekedés újbóli beindításához és az életszínvonal-csökkenés megállításához.

²⁰Elliot Aronson: A társas lény KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2001. 28. oldal

²¹ A gyakorlatban nagyon ritka már a tízmillió forintnál nagyobb összegű pénzbüntetés is.

²²Visegrády Antal: A jog hatékonysága Budapest, 1997. 68-69. oldal

Egyre több politikus követeli a büntetőjogi felelősség érvényesítését és a jogi szabályozás szigorítását is napjainkban. „A gazdasági válság nem úgy jött, mint a derült égből a villámcsapás, hanem a vezetői szintek által elkövetett hibák következményeképpen.” – nyilatkozta Alexander Dobrindt a Hamburger Abendblatt című lapnak. „A politika feladata itt az, hogy világosan meg kell nevezni a felelősöket, és le kell vonni a konzekvenciákat. Ebbe a büntetőjogi felelősség is bele tartozik.”²³

4. Záró gondolatok

A gazdasági büntetőjog magatartásszabályozó eszköz. Alkalmas a gazdasági szereplők cselekvéseinek bizonyos, a társadalom által elvárt irányba terelésére. Ezt a szerepét azonban csak akkor tudja betölteni, ha a többség vagy önkéntes jogkövetéssel betartja az előírt szabályokat, vagy a szankciótól való félelem miatt nem lépik át a jogalanyok a büntetőjog által kijelölt korlátokat. A gazdasági büntetőjog azonban elveszíti a magatartásszabályozó szerepét, ha a többség nem tartja ezeket be (például rendszeresen költségvetési csalást követnek el), és a nagyon ritkán lebukó elkövetők szinte jogosan érezhetik áldozatnak magukat. Sokat ronthat a helyzeten, ha az állampolgárok azt látják, hogy a vezető politikusok és a gazdasági elit tagjai (az ún. opinion leader-ök) szintén nem tartják magukra nézve kötelezőnek a gazdasági büntetőjogi szabályokat. Ebben az esetben a gazdasági büntetőjog már nem mint magatartásszabályozó, hanem sokkal inkább mint bizonytalansági tényező, mint egy a gazdasági kockázaton kívüli, további kockázat jelenik meg a piaci szereplők fejében. Vannak, akik számára kockázat, mások számára nem. Ahogy a nagy görög jogász, Diogenész Laerkiosz fogalmazta meg 3000 évvel ezelőtt: „A büntetőjog olyan, mint a pókháló: a kisebb állatokat megfogja, de a nagyobbak átgázolnak rajta.” Ha az állampolgárok ezzel szembesülnek, az veszélyes folyamat, hiszen az eredetileg jó célt szolgáló szabályokat kétélű karddá változtatja. Tóth Mihály szavaival élve: ha túl sok a mellékhatás, az egy idő után megkérdőjelezi a gyógyszer használatának a létjogosultságát...

Földvári József kissé pesszimista csengésű idézetével indítottuk azt a tanulmányt, a végén tehát fel kell tennünk a kérdést: van-e létjogosultsága a büntetőjognak a gazdaságban? El lehet képzelni egy jól működő gazdaságot büntetőjogi beavatkozás nélkül is, hiszen a közigazgatási jogi, az adójogi és egyéb büntetőjogon kívüli pénzbeli szankciók alkalmasak lehetnek a gazdaság védelmére, ha a következő két feltétel teljesül:

²³<http://www.abendblatt.de/politik/deutschland/article607692/CSU-fordert-strafrechtliche-Aufarbeitung-der-Wirtschaftskrise.html> (2017. augusztus 19.)

- konszolidált viszonyok közötti, magas erkölcsi nivójú üzleti kultúra és
- a kilátásba helyezett pénzbeli szankciók felső határának olyan meghatározása, hogy az többszöröse legyen az elkövető által elért vagy elérni kívánt illegális profitnak.

Ilyen körülmények között nem lenne szükség gazdasági büntetőjogra. Hazánkban azonban ma még egyik feltétel sem teljesül, és reálisan csak a második megváltoztatásával számolhatunk a közeli jövőben. A gazdasági büntetőjogra tehát szükség van, és szükség is lesz beláthatatlanul hosszú időtávban. Talán egyszer javul majd a felderítési hatékonyság, és talán abban is reménykedhetünk, hogy csökkenni fog a ténylegesen elkövetett²⁴ gazdasági bűncselekmények száma is.

²⁴ A hivatalos statisztika mindig csak az ismertté vált bűncselekményeket mutatja, a látens bűnözéssel együtt ezek adják ki az összes elkövetett bűncselekményt. „Mivel a látens bűnözés a regisztrált bűnözéstől mind struktúrájában, mind pedig dinamikájában eltér, az általános bűnözésellenőrzési módszerek használhatósága kétségessé válik.” (Korinek László: A látens bűnözés vizsgálatának módszertani kérdései (JPTE Pécs, 1985. 3. oldal)